

Шетаће у Осаници

Први локалитет који ће бити описан у овом раду јесте Шетаће у селу Осаници, северно од Жагубице. Налазиште је евидентирано на левој обали Осаничке реке, изнад истоимене клисуре на надморској висини од 553 m (Сл. 2). На самом врху брда, налази се заравњени плато, оријентисан у правцу исток – запад, приближно елипсоидног облика. Са његовог врха пружа се поглед ка јужним обронцима Хомољских планина. У подножју брда, према југу, изграђено је село одакле сеоски пут води ка локалитету, тачније до његових источних падина где је приступ најпогоднији. На западном делу налазишта, налази се поменута клисура коју чине стрме литице, док су на северној и јужној страни тешко приступачне падине. Осаничка река извире северно од локалитета где својим током пролази кроз село и улива се у Млаву недалеко од Рибара.

Локалитет Шетаће, колико се зна, први обилази етнолог Т. Ђорђевић током прве деценије 20. века када је вршио рекогносцирања на територији Хомоља. У свом Извештају, који је објављен у Годишњаку XXIII Српске краљевске академије 1909. године, наводи да се на узвишењу Шетаће, налазе развалине неког старог града изнад села Осанице. Ово узвишење Т. Ђорђевић назива истакнутом чуком.⁴⁰ Половиним 20. века, налазиште у Осаници обилази Н. Крстић, наставник физичког васпитања у Петровцу на Млави и страствени заљубљеник у старине. Приликом обиласка, он је констатовао остатке зидина које су изграђене на стени. Према његовим речима, део тих остатака тада је био уништен од стране илегалних трагача.⁴¹ Наредни помен локалитета, забележен је у Извештају о раду НМ у Пожаревцу за 1999. годину (пројекат „Старе културе Хомоља“) када је брдо изнад Осаничке реке регистровано као праисторијско градинско насеље. Тада је пронађен и мањи број археолошких праисторијских предмета.⁴² Новембра 2015. године, локалитет обилази аутор овог текста.⁴³ Тада је извршено и анкетање мештана који верују да је Шетаће у време Турака становништву служило као збег. На појединим местима били су видљиви трагови архитектуре очуване висине и до 0,5 m, начињене од ломљеног камена и малтера без употребе опеке. На овом брду, мештани су

40 Ђорђевић 1910, 232.

41 Јацановић – Живковић 2000, 136.

42 Манојловић 2001, 329-330; О праисторијским налазима са овог локалитета вид. Стојић – Јацановић 2008, 210.

43 Извештаји који су начињени након обиласка локалитета у овом раду предати су секретару НМ у Пожаревцу С. Стојићевићу, уп. Извештаји са теренских истраживања археолошких локалитета, НМП, бр. 843, 12. 12. 16.

се крили услед непријатељских напада и „шетали“, мотрећи на околину, па је због тога, како они наводе, настао назив Шетаће. Овакви етимолошки подаци морају се узети са великом резервом.⁴⁴ Треба напоменути да је овај топоним релативно честа појава на местима где живи влашко становништво. Обично се на таквим локацијама крију остаци старих грађвина. Поред примера у Осаници, топоним „Шетаће“ постоји и на другим местима у Хомољу, као нпр. у Горњачкој клисури.⁴⁵ Т. Ђорђевић, како ћемо касније видети, бележи исти топоним и за остатке насеља у Лазници, итд. Порекло ове речи може се наћи у румунском језику, *cetate*, што значи град/тврђава.⁴⁶

Приликом обиласка терена 2015. године, ипак нису евидентирани видљиви остаци архитектуре који су горе споменути. На појединим местима уочено је њихово благо назирање. На јужној падини и врху брда, примећено је само ломљено и притесано камење. Мештани такође наводе уништавање зидова од стране дивљих трагача током друге половине 20. века. Камен који је из њих вађен, послужио је за омеђавање ливада, што је и потврђено на терену приликом обиласка.

Од покретних археолошких налаза, код мештана Осанице се претежно чувају предмети који нису у толикој мери хронолошки осетљиви.⁴⁷ Ипак, на основу појединих аналогја може се рећи да су предмети о којима ће бити речи били коришћени и током рановизантијског периода. Ради се о двама стрелицама и једном ножу, начињених од гвожђа. Прва стрелица се сврстава у тип са пљоснатом троугаоном главом и лучно обликованим ивицама које прерастају у ојачање цилиндричног облика, одакле се наставља тран за насађивање, у овом случају деформисан (Сл. 3). Овакав тип налаза евидентиран је на рановизантијским локалитетима у Ђердапу.⁴⁸ Нож који се такође чува код мештана одликује издужено сечиво троугаоног пресека које је на горњој, тупој страни испупчено. Један крај сечива се завршава шпицасто, док други, под косином са обе стране, прераста у трн правоугаоног пресека за насађивање дрвене дршке (Сл. 4). Овај нож има најближе аналогје у касноантичкој остави из Пољане код Пожаревца.⁴⁹ На основу ових предмета и остатака зидина које спомињу разни истраживачи и мештани, као и вешто одабране конфигурације терена можемо претпоставити да је ово место егзистирало током 6. века. Утврђење

44 Занимљиво је да на влашком језику реч „шетаће“ нема никакво значење тј. не може се превести.

45 Вушковић 2010, 107-108.

46 Flora 1952, 74.

47 Предмети су уступљени од стране К. Јоцића из Осанице коме се овом приликом захваљујем.

48 Špehar 2010, 129, kat. 709, 711, T. XXXIX.

49 Шпехар – Јацановић 2015, 302, T. VI/30-31.

на Лишкој ћави код Гуче, изграђено је на готово идентичном подужном платоу на врху брда у оквиру којег су откривени покретни и непокретни налази из 6. века током археолошких ископавања.⁵⁰

Зад у Рибару

Видљиви остаци архитектуре, који се са одређеном резервом могу одредити у рановизантијски период, евидентирани су у селу Рибару на локалитету који је код мештана познат као Зад, северозападно од Жагубице (Сл. 1). Тачније, налазиште је смештено на десној обали Млаве у Рибарској клисури чија надморска висина износи око 240 m. На јужној страни локалитета, налазе се оштре литице које се спуштају ка реци, док су на северној и западној страни стрме падине. Прилаз је могућ са источне стране сеоским путем. Овај потес села је код мештана познат и као Горња Мала. Са овог места пружа се поглед ка Доњој Мали која је смештена у правцу северозапада и ка Горњачкој клисури која је усмерена у правцу запада. На овом делу села, поред савремених кућа, налази се ОШ „Лола Рибар“.

Не можемо са сигурношћу рећи да ли В. Карић током својих истраживања крајем 19. века обилази локалитет „Зад“. У својим белешкама он наводи да се у Рибару налазе остаци градића, не наводећи тачну локацију и топоним.⁵¹ Значајне податке о овом месту доноси Т. Ђорђевић у првој деценији 20. века. У свом Извештају он јасно бележи остаци старог града у Рибару на брду Заду. Поред тога, Ђорђевић наводи технику зидања очуваних зидина које су начињене од камена и малтера без употребе цигала, дебљине и до 3 m. Од покретних налаза пронашао је обиље бакарног и сребрног „римског“ новца, као и црепове врло крупних ћупова. Тада је извршено и анкетирање мештана, који су нашем етнологу напоменули да су стари „јелини“ заслужни за изградњу некадашњег старог града на брду Заду.⁵²

Почетком деведесетих година прошлог века вршена су на овом месту прва и за сада једина сондажна археолошка ископавања од стране др М. Цуњака и М. Миљковића. Тада је отворена једна сонда.⁵³ Додатни обилазак терена извршен је и новембра 2015. године од стране Д. Јацановића и аутора. Том приликом водио се разговор са мештанима. Анкетирањем добијени су подаци о јелинском граду, као што је и Т. Ђорђевић забележио. Мештани

50 Радичевић 2002, 38, сл. 2.

51 Карић 1997, 848.

52 Ђорђевић 1910, 231-232.

53 Цуњак – Миљковић 1992, 103.